

حقوق خانواده

تألیف دکتر باقر عاملی

با يك تشكر و سپاس از دکتر کریم فاطمی رئیس مدرسه عالی دختران و مقدمه مؤلف و فهرست مطالب جمعاً در ۲۲۳ صفحه بدون غلطنامه در چاپخانه شرکت سهامی افست بعنوان نشریه شماره ۲۰ مدرسه عالی دختران در بهمن ۱۳۵۰ چاپ شده و در اسفند همان سال منتشر گردیده است.

مطالب کتاب به دوازده فصل و ۳۶ بخش تقسیم شده است. مؤلف قبل از شروع و تشریح و توضیح مطالب مقدمه‌ای نگاشته که اهمیت آن کمتر از خود مطالب حقوق خانواده نیست. در مقدمه، بعد از ذکر مشکلات تهیه و تدوین کتاب مورد بحث از دو موضوع سخن به میان آمده است:

الف - مؤلف پس از توضیح اهمیت خانواده از نقطه نظر اجتماعی، سیاسی، تربیتی و حتی اقتصادی اعلامیه‌ها و میثاقهای جهانی را - که بطور مستقیم یا غیر مستقیم خانواده یا افراد آنرا حمایت مینماید - یادآوری و سپس در عین آنکه از توجه خاص جامعه و دولت نسبت به خانواده سخن میگوید و تأسف خود را از عدم توجه کامل قانون حنایت خانواده به مشکلات این رکن طبیعی و اساسی اجتماع ابراز میدارد. مؤلف میخواهد بگوید که در طول يك ربع قرن - که از عمر اسناد مذکور میگذرد - خیلی بیش از این خانواده باید مطمح نظر می‌بود.

ب - عدم توجه مقنن به شخصیت معنوی خانواده و توجه او فقط با افراد متشکل کننده خانواده، بحث دیگر مؤلف در مقدمه است. بنظر نگارنده انتقاد مؤلف در این قسمت کاملاً بجا و بموقع میباشد چه اگر ما خانواده را به عنوان واحد مشکل يك جامعه سیاسی قبول داریم لاجرم میبایست حداقل به اندازه توجه به افراد این واحد به خود واحد عنایت داشته باشیم و اگر در حقوق بعضی یا بسیاری از کشورها وضع بر این منوال است و توجه به شخصیت تشکل یافته خانواده قطع نظر از افراد آن دشوار مینماید، وظیفه محققان اجتماعی و مقنن است که با ابتکارات جدید

براین دشواری غلبه نمایند، زیرا اگر ما پیوسته حقوق و وظایف و تکالیف افراد خانواده را در قبال یکدیگر توضیح و تشریح نماییم و نتوانیم با اکتشاف یا ایجاد تأسیسات جدید حقوقی تکالیفی برای واحد شکل یافته آن بوجود بیاوریم، عملاً خانواده را به عنوان يك واحد متشکل معدوم کرده ایم. ناگفته نباید گذاشت که وحدت تکلیف و حق همیشه موجب وحدت اراده و تجمع و تشکل است.

قطع نظر از مقدمه، مطالب کتاب بسیار خوب و عالی تهیه و تنظیم شده است. دقت در آن نشان میدهد که مؤلف چه زحمت فوق العاده ای در جمع آوری و ترتیب مطالب متحمل گردیده است.

کتاب حقوق خانواده را میتوان با مختصات چندی توضیح و تشریح کرد:

۱- سادگی و روانی و قابل فهم بودن برای دانشجویانی که فقط يك کتاب حقوقی در برنامه دارند. رنج مؤلف در این قسمت وقتی بهتر معلوم میگردد که در نظر بیاوریم که دانشجوی دانشکده حقوق وقتی کتابی از حقوق مدنی در دست میگیرد، در کنار دروس دیگری از قبیل فقه، اصول، قواعد فقه، تاریخ حقوق و مبانی حقوق آموخته یا میآموزد و هرکدام از آنها به نوبه مقداری فهم حقوقی به نامبرده میدهد؛ لیکن هنگامیکه دانشجویی فقط يك درس از حقوق مدنی را میباید بیاموزد، استاد و مؤلف کتاب درسی او میبایست خیلی مهارت بخرج دهند تا مسائل معضل حقوقی به زبان ساده و در حدی تنظیم شود که برای چنین دانشجویی قابل ادراك باشد.

۲- تجمع و تمرکز مطالب مربوط به خانواده در يك جا و تحت کتاب معین. بطوریکه میدانیم در آغاز مؤلفان حقوق مدنی در تقسیم بندی موضوعات کتاب خود از تقسیم بندی قانون مدنی متابعت مینمودند و مؤلفات خود را به آن شکل و آن گونه که مقنن آن قوانین را تدوین و تنظیم نموده بوده فصل بندی میکردند. فی المثل با در نظر گرفتن حجم جلد اول کتاب خود قسمتی از قانون مدنی را که از جلد اول و ماده يك شروع میشد در آن به بحث میگذاشتند و به همین نحو سایر مجلدات را ترتیب میدادند. حالا تأسیسات مذکور در این کتاب با یکدیگر ارتباط منطقی داشت یا نداشت مورد توجه نبود بعداً مؤلفان به روش موضوعی متمسک گردیدند. این روش که بتازگی از طرف مؤلفان کتابهای حقوقی در ایران دنبال میشود کاملاً منطقی و مفید است و کار کسانی را - که با حقوق سروکار دارند - بسیار راحت و آسان مینماید، زیرا وقتی مطالب مربوط به يك موضوع مهم مانند خانواده یا اجاره یا عقود بی نام یا بانام در یکجا و يك کتاب متجمع و متمرکز گردد ارباب حاجت بسهولت و در حداقل زمان میتوانند مطالب مورد نیاز خود را بدست بیاورند.

مؤلف در این قسمت زحمت زیاد متحمل گردیده چه موضوعات و مسائل کتاب خانواده را میبایست از خلال کتب و مجلات قانون مدنی و قانون خانواده و قانون ثبت و امور حسبی و آیین نامه های مربوطه و از همه مهمتر اعلامیه ها و میثاقهای بین المللی بدست بیاورد و الحق مؤلف در این مورد جهد کافی نموده و در شمار نخستین

کسانی است که مسائل مربوط به موضوع واحد را در يك جا و يك كتاب جمع کرده‌اند.
۳- از فواید تجمع و تمرکز مطالب مربوط به يك موضوع یکی هم بدست آوردن و توضیح و تشریح تعریف موضوع كتاب است. مؤلف در این قسمت تلاش فوق‌العاده نموده تا از متون قانونی از قبیل قانون حمایت خانواده، قانون بیمه‌های اجتماعی، قانون اصلاحات ارضی و قانون آمار تعریف صحیحی برای خانواده بدست بیاورد. با فقد تعریف قانونی برای خانواده و استعمال اصطلاحات متعدد خانواده و خانوار در قوانین مختلفه؛ تلاش و کوشش مؤلف در این قسمت شایان توجه است صفحه ۱۶ و ۱۷ و مخصوصاً پارگراف دوم صفحه ۱۷ از نظر انتقاد نسبت به حمایتی که قانون از افراد خانواده مینماید.

۴- ذکر و توضیح و تشریح تأسیسات و مسائل قدیمی حقوق که مقنن و به متابعت از او مؤلفان از آن انصراف حاصل کرده بودند؛ فی‌المثل فرزند خواندگی که مؤلف در صفحه ۲۳ و مابعد آن، از آن بحث کرده است، در قانون مدنی و حتی کتب حقوقی دیگر سایر مؤلفان به ملاحظه مسائل دینی از آن‌ها سخنی به‌میان نیاورده‌اند.

۵- ذکر تمامی تشریفات و جزئیات هر موضوع و توضیح مقررات مربوط به آن از اول تا آخر مانند شرایط مثبت مربوط به زوجین، صفحه ۲۸ تا آخر فصل.
۶- شیوه مخصوص انتقاد - مؤلف در هر جا که انتقادی نسبت به بعضی از مواد قانونی یا تأسیسات حقوقی لازم بوده باشیوه مخصوص به خود عمل کرد است؛ به این شرح که بدون آنکه از موضوع مورد نظر صریحاً انتقاد کند مواد قانونی یا تأسیسات مشابه حقوقی کشورهای دیگر را با چنان مهارتی در کنار یکدیگر قرار میدهد که خواننده خود بخود متوجه انتقاد مؤلف میشود.

۷- در موارد سکوت قانون، مؤلف تکالیف و وظایف و حقوق و بطور کلی حکم قضیه را از متون قوانین کیفری یا آیین‌نامه یا عرف و عادت و رویه‌های قضایی بدست داده است. آنچه در این قسمت اثر مورد بحث را از دیگر مؤلفات ممتاز میگرداند، منبع جدید حقوق است که برای نخستین بار در کتب حقوقی ما وارد میشود. این منبع اعلامیه و میثاقهای بین‌المللی مربوط به حقوق بشر است و تا آنجا که نگارنده اطلاع دارد، مؤلف محترم اولین کسی است که این منبع را وارد قلمرو حقوق خصوصی کرده است. در کتاب مورد بحث نمونه‌های زیادی از این تحقیق و دقت میتوان یافت چنانکه: در سطر سوم صفحه ۷۱ وفاداری را از کیفر رابطه نامشروع؛ و یا در پارگراف آخر صفحه ۶۷ آزادی زن را در انتخاب شغل از بند ۱ ماده ۲۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر؛ و یا در پارگراف اول و دوم صفحه ۴۰ آزادی مرد در انتخاب همسر و نحوه آنرا از کتب فقهی انتزاع کرده است.
۸- از امتیازات و مزایای یادشده که بگذریم برخلاف انتظار کتاب مذکور از نظر چاپ و فرم‌بندی دارای نقایصی است، چنانکه در فهرست و حتی متن کتاب تحت عنوان فصل سوم دو فصل وجود دارد یکی در تشکیل خانواده، صفحه ۲۵ و دیگری در انحلال ازدواج صفحه ۷۷.